

QAZAQ JOURNAL OF YOUNG SCIENTIST

2026, Vol.4, No. 5 (May)

<https://qazaqjournal.kz/>

ӘОЖ 070.19:808.5

РАДИОЖҮРГІЗУШІНІҢ СӨЙЛЕУ МӘДЕНИЕТІ МЕН ШЕШЕНДІК ӨНЕРІ

Сажинова Ақбота Рамазанқызы

2 курс студенті, 6В03201-Журналистика, Академик Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды Ұлттық Зерттеу университеті, Қарағанды қаласы, Қазақстан

Бұл мақалада радиожүргізушінің сөйлеу мәдениеті мен шешендік өнері, кәсіби шеберлігі талданады. Радио — ақпарат таратудың ең ықпалды құралдарының бірі. Радиожүргізушінің дауыс мәнері, сөзді дұрыс қолдануы, тіл тазалығы мен шешендік қабілеті тыңдарман аудиториясына тікелей әсер етеді. Зерттеудің мақсаты: Радиожүргізушінің сөйлеу мәдениеті мен шешендік өнерінің маңызын айқындау, эфирдегі жүргізушінің сөз саптауының ерекшеліктерін талдап, тыңдарманға әсер етудегі шешендік өнердің маңызын көрсету. Радиожүргізуші үшін шешендік өнердің маңызы, оны дамыту үшін негізгі бағыттар көрсетіледі. Сонымен қатар радиодағы жүргізушінің қоғамдағы рөлі мен ақпарат таратудағы маңызы айқындалады.

Кілт сөздер Радио, радиожүргізуші, сөйлеу мәдениеті, шешендік өнер, дауыс ырғағы, кәсіби шеберлік, сөз, дикция, екпін, эфир мәдениеті, радиохабар.

1. Радиожүргізушінің сөйлеу мәдениеті

Қазіргі ақпараттық қоғамда радио – бұқаралық ақпарат құралдарының маңызды салаларының бірі. Радио тыңдарманға жедел ақпарат таратып қана қоймай, мәдени-рухани құндылықтарды насихаттайтын ықпалды құрал ретінде де қызмет атқарады. Радиодағы негізгі тұлғалардың бірі – радиожүргізуші. Оның сөйлеу мәдениеті, дауыс ерекшелігі, сөзді орынды қолдануы мен шешендік қабілеті эфир сапасына тікелей әсер етеді. Радиожүргізуші тек ақпарат жеткізуші емес, ол – аудиториямен байланыс орнататын коммуникатор. Сондықтан оның тілі анық, сауатты, әсерлі әрі тыңдарманға түсінікті болуы қажет. Әсіресе қазақ радиосындағы жүргізушілердің ұлттық тіл мәдениетін

сақтау мен дамытудағы орны ерекше. Сөйлеу мәдениеті – адамның тілдік нормаларды сақтай отырып, ойын анық әрі әсерлі жеткізе білу қабілеті. Радиожүргізуші үшін сөйлеу мәдениеті кәсіби қызметтің басты көрсеткіші болып саналады. Өйткені радио тыңдарманы ақпаратты тек дыбыс арқылы қабылдайды. Сондықтан жүргізушінің әрбір сөзі, дауыс ырғағы мен дикциясы ерекше маңызға ие. Радиожүргізушінің сөйлеу мәдениетінің негізгі факторы-дауыс. Мысалы, Кезінде біз эфирден қазақтың Левитаны Байжанбаевтың дауысын әдеттегіден өзгеше бір мәнерде еститінбіз. Онда әлем құлағын тұндырғандай бір толқынды күш жатады. “Алматыдан сөйлеп тұрмыз!” дегенді естігенде-ақ, осының артында аса маңызды бір құлақтандыру жатқанын сезе қоямыз да қалт етпей тыңдай қаламыз. Бұл Әнуарбек Байжанбаевтың даусына таңданғанымыздан емес, оның ғажап бір оқиғаны бейнелеп тұрғандығынан. Ол эфирден соңғы хабар да, очерк, корреспонденция да, баяндама да оқиды, одан мұндай эмоциялық күшті сезбейміз. Өйткені, бұл оның әдеттегі табиғи дауысы. Радиожүргізушінің сөйлеу мәдениетіне төмендегідей талаптар қойылады: әдеби тіл нормаларын сақтау; сөзді анық әрі дұрыс айту; орфоэпиялық заңдылықтарды сақтау; дауыс ырғағын дұрыс қолдану; сөз байлығының мол болуы; тыңдарманға түсінікті әрі әсерлі сөйлеу. Эфирдегі жүргізушінің тілі қарапайым әрі сауатты болуы керек. Тілдегі орынсыз шетел сөздерін қолдану немесе жаргондық элементтерді пайдалану сөйлеу мәдениетінің төмендігін көрсетеді. Сонымен қатар жүргізуші сөзді эмоциямен жеткізе білуі қажет. Дауыстың тым баяу не тым қатты шығуы тыңдарманға кері әсер етеді. Сөйлеу мәдениеті тек тіл тазалығымен ғана шектелмейді. Ол – жүргізушінің жалпы мәдениеті мен кәсіби деңгейінің көрсеткіші. Сондықтан радиожүргізуші үнемі тілдік қорын дамытып, сөйлеу техникасын жетілдіріп отыруы керек. Себебі, радиожурналистикада хабарды бейнелеуші құралдардың бірі- сөз. Сөз – адамдар арасындағы қарым-қатынастың негізгі құралы. Әсіресе радиожурналистика саласында сөздің орны ерекше. Радиода ақпарат, пікір, сезім, көзқарас пен ой тек сөз арқылы ғана тыңдарманға жетеді. Сондықтан сөздің табиғатын, оның адам өміріндегі маңызын түсіну радиожурналист үшін аса қажет. Қазақ руханиятында сөздің қадірі ежелден жоғары бағаланған. Бұл жөнінде Мағжан Жұмабаев сөздің адамзат өміріндегі маңызын ерекше атап көрсетеді. Оның пікірінше, адам өз ойын, ішкі сезімін, танымын сөз арқылы ғана жеткізе алады. Егер сөз болмағанда, адамдар бір-бірін түсінбес еді, білім де қалыптаспас еді. Мағжан сөзді ойдың тілі деп бағалайды. Яғни адамның жан дүниесіндегі барлық толғаныс пен пайым сөз арқылы сыртқа шығады. Ал Ахмет Байтұрсынұлы сөз өнерінің мәнін тереңірек түсіндіреді. Оның ойынша, адам өз пікірін, қиялын немесе көңіл күйін жай ғана жеткізбей, оны көркем әрі жүйелі түрде бере алса, бұл – нағыз сөз өнері. Ойды қисынды, кестелі, әсерлі етіп жеткізу үлкен шеберлікті қажет етеді. Демек, Мағжан Жұмабаев сөзді адам ойын білдіретін негізгі құрал ретінде таныса, Ахмет Байтұрсынұлы сол ойды көркем де шебер жеткізу мәселесіне баса назар аударады. Бұл қағида әсіресе

журналист мамандығы үшін маңызды. Өйткені журналист – сөзбен жұмыс істейтін тұлға. Сондықтан әрбір журналист сөздің мәнін, салмағын, әсерін терең сезінуі тиіс. Журналистің сөзбен жұмыс істеу барысында атқаратын бірнеше негізгі міндеті бар. Бірінші міндет – оқиға мазмұнын дәл әрі нақты жеткізу. Журналист өзі куә болған немесе зерттеген ақпараттың мәнін тыңдарманға түсінікті етіп баяндауы қажет. Ахмет Байтұрсынұлы айтқандай, адам ойын өзі үшін емес, өзге үшін айтады. Сол себепті айтылған сөз тыңдаушыға ауыр тимей, түсінікті әрі анық болуы тиіс. Бұл үшін журналист тіл байлығын дұрыс пайдаланып, ойға сәйкес келетін сөздерді орынды тандай білуі қажет. Яғни сөз тек мағына беру үшін ғана емес, оқиғаның табиғатын, мазмұнын, ерекшелігін дәл суреттеу үшін қолданылады.

Екінші міндет – мәтінді дұрыс оқу, сөздің айтылу мақамын табу. Радиода бір сөздің қалай айтылғаны оның мағынасына тікелей әсер етеді. Кейбір сөздердің жазылуы бірдей болғанымен, айтылу ырғағына қарай мағынасы өзгеріп кетуі мүмкін. Сондықтан журналист мәтінді жанды, әсерлі, табиғи түрде оқи білуі қажет. Егер мәтін селқос, бірсарынды оқылса, оның мазмұнын тыңдарманға толық жетпейді. Ал дауыс ырғағы, интонация, сезім арқылы оқылған мәтін адамның эмоциясына әсер етіп, оның қиялында белгілі бір бейне қалыптастырады. Радиодағы сөз тек ақпарат жеткізуші құрал ғана емес, тыңдарманның елестету қабілетіне ықпал ететін маңызды фактор. Адам қандай да бір оқиғаны тыңдай отырып, оны ойша бейнелейді. Сол себепті журналист әр сөзді орнымен қолданып, мәтінді әсерлі етіп жеткізуге ұмтылуы керек. Мысалы, ауа райы туралы қарапайым ақпараттың өзін қызықты әрі тартымды етіп беруге болады. Бұл жерде журналистің шығармашылық қабілеті маңызды рөл атқарады.

Үшінші міндет – екпін мен интонацияны дұрыс пайдалану. Сөздің әсерлі шығуы тек дауыстың қаттылығына байланысты емес. Керісінше, оқу мақамын дұрыс қою, дауыс ырғағын өзгерту, кідіріс жасау, екпінді орынды қолдану әлдеқайда маңызды. Тәжірибе көрсеткендей, тыңдарманға әсер етудің ең тиімді жолы – табиғи әрі сенімді сөйлеу. Екпін – сөйлемдегі негізгі ойды айқындайтын құрал. Журналист екпінді қай сөзге қою керектігін ғана емес, қай жерде екпін қоймау қажет екенін де білуі тиіс. Ахмет Байтұрсынұлы буын мен сөз екпінінің үйлесуі сөйлеудің әуезділігін тудыратынын айтқан. Шынында да, сөздердің дұрыс үндесуі сөйлеуді құлаққа жағымды етіп, ойдың тыңдарманға жеңіл жетуіне мүмкіндік береді. Радиожурналист ең алдымен өзі жеткізіп отырған ақпараттың мәнін түсініп, оның маңызын сезінуі қажет. Сонда ғана оның сөзі сенімді әрі шынайы шығады. Тыңдарман журналистің көңіл күйін, сенімін дауысынан-ақ аңғара алады. Тыңдарман назарын аударудың тиімді тәсілдерінің бірі – сұхбат жүргізу. Радиодағы сұхбат еркін, шынайы әңгімеге құрылуы тиіс. Ауызекі сөйлеудің негізгі формасы – диалог. Диалог барысында адамдар белгілі бір мәселе жөнінде пікір алмасып, ой бөліседі. Радиодағы диалогтың өзіндік ерекшелігі бар. Журналист пен тыңдарман бір-бірін көрмегенімен,

жүргізуші аудиторияны сезіне білуі қажет. Ол тыңдарманның ықтимал реакциясын алдын ала болжап, сұрақтарын ойша елестетіп, әңгімесін соған сәйкес құрады. Осылайша эфирде шынайы қарым-қатынас атмосферасы пайда болады. Радиоэфирді тартымды ету үшін ауызекі сөйлеу стилінің элементтері пайдаланылады. Мысалы, сөз арасындағы табиғи кідірістер, ойлану сәттері, сөйлем құрылымындағы еркіндік эфирге шынайылық береді. Диалог барысында пікірлер дамып, түрлі көзқарастар тоғысып отырғаны маңызды. Сонда ғана әңгіме мазмұнды әрі қызықты болады. Радиожурналист сөздің қадірін түсінетін, оның адам санасына әсер ететін күшін бағалайтын маман болуы қажет. Ахмет Байтұрсынұлы айтқандай, сөздің құндылығы оның мағынасының тереңдігі мен әуезділігінде. Сөз әрі мағыналы, әрі көркем болғанда ғана тыңдарман жүрегіне жетеді. Радиода журналистің бар ойын, сезімін, көзқарасын жеткізетін жалғыз құрал – сөз. Сондықтан эфирдегі әрбір сөзге үлкен жауапкершілікпен қарау қажет. Ахмет Байтұрсынұлы тілдің міндетін адамның ақылын, қиялын, көңіл күйін толық жеткізе алуымен байланыстырады. Бірақ мұны жүзеге асыру кез келген адамның қолынан келе бермейді. Ойды дәл, әсерлі әрі түсінікті жеткізу үлкен шеберлікті талап етеді. Радионың басты бейнелеу құралы да – сөз. Барлық жанрларда сөз негізгі рөл атқарады. Алайда әр жанрда сөзді қолдану тәсілі әртүрлі болады. Мысалы, ақпараттық хабарларда сөз нақтылыққа құрылса, публицистикалық бағдарламаларда эмоционалдық және бейнелік сипат басым келеді. Сондықтан радиожурналист сөздің стильдік мүмкіндіктерін жақсы меңгеруі керек.

2. Радиожүргізушінің шешендік өнері

Радиожурналистикадағы ең маңызды кәсіби қасиеттердің бірі – шешендік өнер. Радио табиғаты дыбысқа, сөзге және дауысқа негізделген ақпарат құралы болғандықтан, жүргізушінің сөйлеу шеберлігі эфир сапасын айқындайтын негізгі факторлардың бірі болып саналады. Тыңдарман радиодағы ақпаратты тек есту арқылы қабылдайды. Сол себепті радиожүргізушінің сөз саптауы, ойды жүйелі жеткізуі, дауыс мәнері, интонациясы мен тіл мәдениеті аудиторияға тікелей әсер етеді. Шешендік өнер радиожүргізушінің тыңдарманмен байланыс орнатуына, аудитория сеніміне ие болуына және ақпаратты әсерлі жеткізуіне мүмкіндік береді. Қазақ халқы ежелден сөз өнерін ерекше бағалаған халықтардың бірі. Ұлттық мәдениетте шешендік өнердің орны айрықша болған. Төле би, Қазыбек би, Әйтеке би сияқты тарихи тұлғалар сөз құдіреті арқылы ел бірлігін сақтап, даулы мәселелерді шешкен. Қазақ қоғамында «Өнер алды – қызыл тіл» деген нақыл сөздің қалыптасуы да сөздің қадірін көрсетеді. Демек, қазіргі радиожурналистиканың шешендік дәстүрі халқымыздың бай рухани мұрасымен сабақтасып жатыр. Шешендік өнер дегеніміз – ойды тыңдаушыға әсерлі, анық, дәл әрі көркем жеткізе білу қабілеті. Бұл тек әдемі сөйлеу ғана емес, тыңдарманды иландыра алу, оның назарын ұстап тұру, эмоционалдық ықпал жасау өнері. Радиожүргізуші эфир барысында түрлі аудиториямен байланыс орнатады. Сондықтан ол тек ақпарат жеткізуші

емес, сонымен қатар аудиториямен психологиялық әрі рухани қарым-қатынас жасайтын тұлға. Радиодағы шешендік өнердің басты ерекшелігі – көзбен көру мүмкіндігінің болмауы. Теледидарда көрермен жүргізушінің бет-әлпетін, қимылын, эмоциясын көре алады. Ал радиода тыңдарман тек дауысқа сүйенеді. Сол себепті радиожүргізушінің шешендігі ең алдымен дауыс арқылы көрінеді. Дауыстың тембрі, қарқыны, интонациясы, пауза, екпін – мұның барлығы сөздің әсерін күшейтетін құралдар болып табылады. Шешен сөйлеудің негізгі белгілерінің бірі – ойдың логикалық жүйелілігі. Радиожүргізуші өз ойын ретсіз емес, белгілі бір құрылыммен жеткізуі тиіс. Тыңдарман айтылған ақпаратты бірден қабылдайтындықтан, эфирдегі сөз түсінікті әрі нақты болуы қажет. Егер жүргізуші ойын жүйесіз жеткізсе, аудитория ақпараттың мәнін жоғалтып алуы мүмкін. Сондықтан кәсіби радиожүргізуші әңгіменің басталуы, дамуы және қорытындысы болуына ерекше назар аударады. Шешендік өнердің маңызды компоненттерінің бірі – сөздік қордың молдығы. Сөз байлығы мол жүргізуші эфирде еркін сөйлейді, ойды нақты әрі көркем жеткізе алады. Ал сөздік қоры жеткіліксіз адам бір сөзді бірнеше рет қайталап, ойын толық жеткізе алмауы мүмкін. Сондықтан радиожүргізуші үнемі кітап оқып, әдеби шығармалармен танысып, тіл байлығын дамытып отыруы қажет. Тікелей эфирде шешендік қабілет ерекше байқалады. Себебі тікелей эфир жүргізушіден жылдам ойлауды, шапшаң шешім қабылдауды және импровизация жасай білуді талап етеді. Эфир барысында күтпеген жағдайлар, техникалық ақаулар немесе тосын сұрақтар туындауы мүмкін. Осындай сәттерде жүргізушінің тапқырлығы мен шешендігі кәсіби деңгейін көрсетеді. Радиодағы сұхбат жүргізу де шешендік өнермен тығыз байланысты. Сұхбат барысында жүргізуші қонақпен еркін сөйлесіп қана қоймай, әңгімені қажетті бағытта дамыта білуі тиіс. Дұрыс қойылған сұрақ сұхбаттың мазмұнын ашып, тыңдарман қызығушылығын арттырады. Сонымен қатар жүргізуші қонақтың жауабын мұқият тыңдап, оған сәйкес жаңа сұрақтар қоя білуі қажет. Бұл – кәсіби шешендіктің белгісі. Шешендік өнер тек тілдік шеберлік емес, сонымен қатар психологиялық дайындықты да талап етеді. Радиожүргізуші аудиторияның көңіл күйін сезіне білуі керек. Әртүрлі тақырыпқа байланысты сөйлеу стилі де өзгереді. Мысалы, ресми жаңалықтарды байыпты интонациямен жеткізу қажет болса, ойын-сауық бағдарламаларында еркін әрі көңілді сөйлеу маңызды. Қазіргі радиожурналистикада шешендік өнердің маңызы бұрынғыдан да артып отыр. Себебі қазіргі аудитория ақпаратты жылдам қабылдайды және мазмұн сапасына жоғары талап қояды. Тыңдарманды эфирде ұстап қалу үшін жүргізуші тек сауатты сөйлеумен шектелмей, ерекше сөйлеу стилін қалыптастыруы керек. Өзіндік дауыс мәнері мен сөз саптауы бар жүргізуші аудитория есінде тез сақталады. Сонымен қатар қазіргі медиа кеңістікте радиожүргізуші тек эфирмен шектелмейді. Ол подкаст, әлеуметтік желі, интернет платформаларында да сөйлейді. Сондықтан шешендік өнердің қолданылу аясы кеңейіп келеді. Қазіргі жүргізуші кез келген форматта аудиториямен байланыс орната алатын әмбебап маман болуы

тиіс. Шешендік өнер – ойды жүйелі, дәлелді әрі әсерлі жеткізу қабілеті. Радиожүргізуші үшін шешендік өнер эфирдің тартымдылығын арттыратын негізгі факторлардың бірі болып табылады. Шешен жүргізуші тыңдарман назарын өзіне аудара алады, аудиториямен еркін байланыс орнатады және ақпаратты сенімді түрде жеткізеді.

3. Радиожүргізушінің кәсіби шеберлігі

Тыңдарманның назарын өзіне аударып, ұлттық аудиторияны баурап алатын радиоэфирдің сапасы ең алдымен жүргізуші журналистің кәсіби шеберлігіне байланысты. Өйткені эфир мәдениеті, сөз саптауы, дауыс мәнері мен ақпаратты жеткізу тәсілі журналистің деңгейін айқындайды. Осы тұста «кәсіби шеберлік» ұғымының мәніне тоқталу маңызды. Кәсіп – адамның белгілі бір еңбек саласындағы қызметі болса, шеберлік – сол кәсіпті терең меңгеріп, үздік деңгейде орындай білу қабілеті. Яғни, кәсіби шеберлік үздіксіз ізденіс, тәжірибе және өзін-өзі жетілдіру арқылы қалыптасады. Радиожүргізушінің таланты мен қолтаңбасы да дәл эфир үстінде көрінеді. Қазіргі таңда тәуелсіз радиоарналарда қазақ тіліндегі авторлық бағдарламалардың аздығы байқалады. Көп жағдайда эфир тек жаңалық оқумен немесе әндер арасындағы қысқа хабарламалармен шектеледі. Мұндай жағдайда қазақ тілді радиоэфирдің мазмұнын байытып, сапасын арттыру қиын. Қазақ тіліндегі радиожурналистиканың кең ауқымда дамымай отыруының бір себебі де осы. Тікелей эфирдегі кәсіби шеберліктің негізгі екі тірегі бар. Оның бірі – тіл, екіншісі – тәртіп. Тіл эфирдің лингвистикалық қырын айқындаса, тәртіп психологиялық қырын қалыптастырады. Тіл – адамның ойын, сезімін, ішкі толғанысын білдіретін күрделі таңбалық жүйе. Сонымен қатар тіл – адамның сөйлеу мүшесі ғана емес, уақытпен жұмыс істеудің де көрсеткіші. Қазақ тіл білімінің негізін қалаушы Ахмет Байтұрсынұлы тілді адамның ең басты қаруы деп бағалаған. Ал орыс сыншысы В.Г. Белинский адамның болмысын оның сөзінен тануға болатынын айтып, әр адамның сөйлеу мәнері өзіндік ерекшелікке ие екенін көрсеткен. Халық даналығында да тілдің күдіреті ерекше бағаланып, «Өнер алды – қызыл тіл» деп бекер айтылмаған. Сонымен бірге орынсыз сөздің зияны болатыны да ескертіледі. Журналистің тіл мен тәртіпті тиімді пайдалану жолдарын зерттеген ғалымдар М. Кузнецов пен И. Цыкунов кәсіби мақсатқа жету үшін журналист ең алдымен тілді дұрыс меңгеруі қажет екенін айтады. Сонымен қатар аудиторияның қабылдау ерекшелігіне бейімделу де маңызды. Шын мәнінде, тікелей эфирде кәсіби шеберлікті қалыптастыру үшін тіл мәдениеті мен психологиялық дайындық қатар дамуы тиіс. Тікелей эфирдегі тіл мәдениетін меңгеруде Ахмет Байтұрсынұлының тіл қисыны туралы қағидалары маңызды орын алады. Өйткені онда сөздің анықтығы, көркемдігі, тазалығы мен әуезділігі толық қамтылған. Эфирде уақытпен санаса отырып сөйлеу – радиожурналист үшін басты талаптардың бірі. Сондықтан жүргізуші уақыт өлшеміне бейімделіп, аз уақыт ішінде ойын нақты жеткізуге жаттығуы керек. Мысалы, бір минут ішінде шамамен 185–200 сөз айтуға

болады, ал жазу барысында адам орта есеппен 25–30 сөз ғана жазады. Бұл сөйлеу мен ойлау жылдамдығының ерекшелігін көрсетеді. Жаттығу барысында екі талапқа ерекше назар аудару қажет: біріншісі – сөз қайталамау, екіншісі – ойды қайталамау. Мұның мәні – ойды әдеби нормаға сай жүйелеп, сөздерді орынды қолдана білу. Сөздік қоры жұтаң журналист эфирде еркін сөйлей алмайды. Сондықтан радиожүргізуші үнемі ізденіп, сөздік қорын байытып отыруы тиіс. Импровизация немесе суырыпсалмалық қабілет те алдын ала жиналған білім мен тәжірибенің нәтижесінде қалыптасады. Сөздік қоры мол, тіл заңдылықтарын жетік меңгерген адам ғана шешен сөйлеудің шеберіне айналады. Радиожурналист үшін шешендік өнердің маңызы зор. Эфирдегі сөйлеу мәдениетін жетілдіру мақсатында шешендік өнерді дамытудың бірнеше тәсілін қолдануға болады. Бірінші тәсіл – кітап оқу арқылы білім жинақтау. Екінші тәсіл – жыр, терме, айтыс сияқты шешендік өнер үлгілерін тыңдап, олардың тілдік ерекшеліктерін бойға сіңіру. Үшінші тәсіл – жиналған материалдарды орынды пайдаланып үйрену, эфир алдында қолданылатын сөздер мен тіркестерді алдын ала дайындау. Төртінші тәсіл – шешендердің сөйлеу мәнерін бейнежазба арқылы бақылап, олардың дауыс ырғағын, қимылын, паузасын зерттеу. Бесінші тәсіл – ойды жүйелі жеткізіп, уақытқа сыйғызуға машықтану. Тіл үздіксіз жаттығу арқылы дамиды. Сол себепті тікелей эфир жүргізушісі эфирге дейін көп дайындалып, әр сөзін саралап үйренуі керек. Белгілі диктор Сауық Жақанова айтқандай, эфирдің бір секунды да бос өтпеуі тиіс. Кәсіби шеберлікті жетілдірудің тағы бір тиімді жолы – өз дауысыңды жазып алып, қайта тыңдау. Бұл әдіс жүргізушіге өз қателіктерін байқап, сөйлеу мәнерін түзетуге мүмкіндік береді. Өзін-өзі тыңдау арқылы журналист артық немесе кем тұстарын саралап, сөйлеу техникасын жетілдіре алады. Дегенмен тілді жетік меңгеру ғана кәсіби маман болуға жеткіліксіз. Радиожүргізуші тәртіп пен психологиялық дайындықты да игеруі қажет. Тәртіп – жүргізушінің жұмыс барысындағы мінез-құлқы, жауапкершілігі, кәсіби әдеби мен өзін ұстау мәдениеті. Яғни кәсіби шеберлік тіл мен тәртіптің бірлігі арқылы қалыптасады. Үнемі жаттығу нәтижесінде кәсіби дағды қалыптасады. Тікелей эфир жүргізушісі сөйлеу мәдениетін меңгеріп, дауысын реттеп, өзіне ғана тән үн қалыптастыруы қажет. Әсіресе ұлттық нақыштағы үн ерекшелігі тыңдарман көңілінен шығатын маңызды факторлардың бірі. Жүргізуші өзінің физикалық және психологиялық жағдайына да мән беруі керек. Денсаулығы сыр берген, дауысы қарлыққан адам эфирге шығуға дайын еместігін алдын ала ескерткен жөн. Себебі дауыс – адам ағзасындағы ерекше құрал. Сөйлеу барысында бүкіл дене қозғалысқа түсіп, дауысқа қызмет етеді. Адам дауысына көптеген факторлар әсер етеді. Оған адамның өскен ортасы, тәрбиесі, алған білімі, айналасындағы адамдар, тіпті өмір сүретін ортасы ықпал жасайды. Өз ісінің шебері болған жүргізушінің өзіндік дара дауысы болуы шарт. Өйткені жағымды дауыс тыңдарманды баураса, жағымсыз дауыс журналистің барлық жақсы қасиеттерін көлеңкеде қалдыруы мүмкін. Алайда тұрақты жаттығу мен

еңбектің арқасында кез келген адам өз дауысын жетілдіре алады. Кәсіби шеберлік – радиожүргізушінің теориялық білімі мен тәжірибелік дағдыларының жиынтығы. Радиода жұмыс істеу үлкен жауапкершілікті талап етеді. Жүргізуші тек мәтінді оқып қана қоймай, эфир процесін толық меңгеруі қажет.

Қорытынды

Қорыта келгенде, радиожүргізушінің сөйлеу мәдениеті мен шешендік өнері – радиожурналистиканың негізгі кәсіби талаптарының бірі болып табылады. Радио табиғаты сөз бен дыбысқа негізделгендіктен, эфир сапасы жүргізушінің тілдік шеберлігіне, дауыс мәнеріне, интонациясына және аудиториямен байланыс орната білу қабілетіне тікелей тәуелді. Тыңдарман ақпаратты тек есту арқылы қабылдайтындықтан, радиожүргізуші әр сөздің мағынасына, дыбысталуына, эмоциялық әсеріне ерекше мән беруі қажет. Зерттеу барысында сөздің радиожурналистикадағы басты құрал екені анықталды. Сөз тек ақпарат жеткізуші қызметін атқарып қана қоймай, тыңдарманның эмоциясына әсер ететін, қиялын дамытатын, қоғамдық пікір қалыптастыратын маңызды құрал ретінде қарастырылады. Осы тұрғыдан алғанда, радиожурналист сөздің мазмұндық және көркемдік мүмкіндіктерін терең меңгеруі тиіс. Сонымен қатар шешендік өнердің радиожүргізуші қызметіндегі орны ерекше екендігі айқындалды. Шешендік өнер жүргізушінің ойын анық, жүйелі, әсерлі жеткізуіне, тыңдарман назарын ұстап тұруына және аудитория сеніміне ие болуына мүмкіндік береді. Радиодағы шешен сөйлеу тек әдемі сөз саптаумен шектелмейді, ол – ой дәлдігі, тіл тазалығы, дауыс мәдениеті, интонация, екпін, пауза және психологиялық дайындықтың үйлесімінен тұратын күрделі шығармашылық процесс. Тікелей эфирдегі кәсіби шеберлік те радиожүргізушінің сөйлеу мәдениетімен тығыз байланысты. Эфир барысында жүргізуші жылдам ойлап, нақты шешім қабылдап, тосын жағдайларда еркін сөйлей білуі қажет. Мұндай қабілеттер үздіксіз ізденіс пен тәжірибе арқылы қалыптасады. Сондықтан радиожурналист кәсіби деңгейін көтеру үшін сөздік қорын байытып, тіл мәдениетін жетілдіріп, дауыс техникасы мен шешендік дағдыларын тұрақты түрде дамытып отыруы тиіс. Қазіргі ақпараттық қоғамда радиожурналист тек хабар таратушы емес, қоғаммен байланыс орнататын, ұлттық тіл мәдениетін насихаттайтын, аудиторияның эстетикалық талғамын қалыптастыратын тұлға болып саналады. Осыған байланысты радиожүргізушінің сөйлеу мәдениеті мен шешендік өнерін жетілдіру бүгінгі медиа кеңістіктегі өзекті мәселелердің бірі болып қала береді. Сондай-ақ қазіргі заман радиожурналистінен тек сауатты сөйлеу ғана емес, шығармашылық ізденіс, психологиялық тұрақтылық, аудитория сұранысын сезіну, жаңа медиа форматтарға бейімделу сияқты қасиеттер де талап етіледі. Өйткені бүгінгі радио тек дәстүрлі эфирмен шектелмей, интернет платформалар, подкаст және әлеуметтік желілер арқылы да дамып келеді. Бұл радиожүргізушінің кәсіби мүмкіндігін кеңейтіп қана қоймай, оның сөйлеу мәдениетіне қойылатын

талаптарды да күшейтеді. Ұлттық тілдің мәртебесін көтеру мен қазақ радиожурналистикасының сапасын арттыруда радиожүргізушінің рөлі ерекше. Әдеби тіл нормаларын сақтап, шешендік дәстүрді заманауи журналистикамен ұштастыра білген жүргізуші ғана тыңдарман жүрегінен орын алады. Сондықтан болашақ радиожурналистерді даярлау барысында сөйлеу мәдениеті, шешендік өнер, дауыс техникасы және тілдік шеберлік мәселелеріне ерекше көңіл бөлінуі қажет. Демек, кәсіби радиожүргізуші болудың басты шарты – сөз қадірін түсіну, тіл мәдениетін сақтау, шешендік шеберлікті меңгеру және тыңдарманмен рухани байланыс орната білу. Осындай қасиеттерді бойына сіңірген журналист қана эфирдің беделін арттырып, ұлттық радиожурналистиканың дамуына үлес қоса алады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Омашев Н., Радиожурналистиканың теориясы мен тәжірибесі: Оқулық. – Астана, 2009.
2. Қалимұқашева. Б. «Сөйлеу мәдениеті және шешендік өнер», Астана, Фолиант, 2010
3. Қожахметова. Б «Сөз сөйлеу шеберлігі-табыс кепілі»
4. Радиожурналистика: тікелей эфирдегі кәсіби шеберлік пен шешендік сөйлеу, <https://stud.kz/referat/show/100073>

КУЛЬТУРА РЕЧИ И ОРАТОРСКОЕ ИСКУССТВО РАДИОВЕДУЩЕГО

Сажинова Ақбота Рамазанқызы

В данной статье рассматриваются культура речи и ораторское искусство радиоведущего, а также их значение в профессиональной деятельности. Радио является одним из самых влиятельных средств массовой информации, оказывающих непосредственное воздействие на аудиторию. Голосовая манера радиоведущего, грамотное использование слов, чистота речи и ораторские способности напрямую влияют на восприятие слушателей. В статье анализируются профессиональное мастерство радиоведущего, техника речи, дикция, интонация и особенности эфирной культуры. Также раскрывается значение речевой культуры в современной радиожурналистике.

Ключевые слова: радио, радиоведущий, культура речи, риторика, интонация голоса, профессиональные навыки, слово, дикция, ударение, культура вещания, радиопрограмма.

SPEECH CULTURE AND ORATORY SKILLS OF A RADIO HOST

Sazhinova Akbota Ramazankyzy

This article examines the speech culture and rhetorical skills of a radio host, as well as their professional competence. Radio is one of the most influential means of information dissemination that directly affects the audience. The voice manner of a radio presenter, proper use of words, language accuracy, and public speaking abilities have a direct impact on listeners. The article analyzes the professional skills of radio hosts, speech techniques, diction, intonation, and broadcasting culture. It also highlights the importance of speech culture in modern radio journalism.

Keywords: radio, radio host, speech culture, rhetoric, voice intonation, professional skills, word, diction, stress, broadcasting culture, radio program

REFERENCES

1. Omashev N. *Theory and Practice of Radio Journalism: Textbook*. — Astana, 2009.
2. Kalimukasheva B. *Speech Culture and Oratory*. — Astana: Foliant, 2010.
3. Kozhakhmetova B. *Public Speaking Mastery as the Key to Success. Radio Journalism: Professional Skills and Rhetorical Speech in Live Broadcasting*. — URL: <https://stud.kz/referat/show/100073>
- 4.